

بررسی عادت غذایی بزکوهی در منطقه خرم‌دشت کلاردشت

- حسن عباسیان، کارشناس ارشد محیط زیست، شرکت مهندسی مشاور مهتاب قدس
- بهروز بهروزی‌راد، عضو هیأت دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده منابع طبیعی، گروه محیط زیست
- بهرام حسن‌زاده کیابی، عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم، گروه بیولوژی
- کوروش کاوسی، کارشناس علوم گیاهی، شرکت مهندسی مشاور مهتاب قدس

تاریخ دریافت: اردیبهشت ماه ۱۳۸۱ تاریخ پذیرش: مهر ماه ۱۳۸۲

مقاله کوتاه

چکیده

به منظور بررسی عادت غذایی بز کوهی (*Capra aegagrus aegagrus*) مطالعه‌ای از مهر ۱۳۷۸ الی بهمن ۱۳۷۹ در زیستگاه خرم دشت کلاردشت به روش مشاهده مستقیم انجام گرفت. رژیم غذایی بز کوهی محدوده‌ای بسیار گسترده داشت، به طوری که از ۸۸ گونه گیاهی شناسایی شده منطقه ۳۸ گونه در رژیم غذایی این حیوان مشاهده شد. بعضی از این گونه‌ها مثل *Melica ciliata* و *Leonurus cardiaca* را فقط ماده‌ها و گونه‌هایی مثل *Cousinia pterocaulos* و *Dianthus mazandaranicus* را فقط نرها مصرف کرده بودند. گونه‌هایی مانند *Trachydium depressum*، *Ferula persica* تنها در فصل پاییز و زمستان و گونه‌هایی هم مثل *Bromus tomentellus*، *Nepeta glomerulosa* در بهار و تابستان در رژیم غذایی بز کوهی مشاهده شدند.

کلمات کلیدی: بز کوهی، زیستگاه، عادت غذایی، خرم دشت، کلاردشت.

مقدمه

بررسی عادت غذایی یکی از بهترین راه‌های درک ارتباط متقابل حیات وحش و محیط زیست آن است. عادت غذایی بازگو کننده بخشی از نیازهای اکولوژیک موجود مورد نظر است. بز کوهی ایران (*Capra aegagrus aegagrus*) که باید در حقیقت آن را سلطان صخره‌ها نامید، جانوری زیبا و فاخر از رده پستانداران^۱، راسته زوج سمان^۲ و خانواده‌ها گاوسانان^۳ می‌باشد (۱، ۲). Fox و Smith (۸۲-۱۹۸۰) در مورد رژیم غذایی زمستانی بز کوهی در گاوهای راکی آمریکا (*Oreamnos americanus*) در مناطق جنگلی جنوب شرق آلاسکا نشان دادند که با افزایش ارتفاع برف، مصرف گیاهان علفی و سرخس‌ها کاهش، ولی مصرف گل‌سنگ‌ها و خزها افزایش می‌یابد (۳). همچنین در ایران نیز عادت غذایی بزکوهی پارک ملی گلستان را در تابستان ۵۴ بررسی نمود و مشاهده کرد که این گونه، سرشاخه‌های درختان و درختچه‌ها را به گیاهان علفی ترجیح می‌دهد (۴). هدف از این مطالعه نیز تعیین انتخاب غذایی بزکوهی می‌باشد.

مواد و روش‌ها

خرم دشت (محدوده مورد مطالعه) در منتهی الیه غرب کلاردشت، در طول جغرافیایی ۵۱ تا ۵۱ درجه و ۵ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۲۰ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۲۵ دقیقه شمالی واقع شده است. به منظور مطالعه عادت غذایی بز کوهی در منطقه به طور متوسط هر ۱۵ روز از منطقه بازدید به عمل می‌آمد. در هر بازدید با استفاده از دوربین چشمی ۳۰*۸ به دقت تمام زیستگاه‌های موجود

مورد بررسی قرار می‌گرفت. پس از رویت بز کوهی (مشاهده مستقیم) به منظور مشاهده و بررسی، تا حد امکان به آنها نزدیک شده و کلیه فعالیت‌ها و حرکاتشان ثبت می‌گردید. پس از دور شدن حیوان از یک نقطه خاص، با حضور سریع در محل مربوطه گونه‌های تغذیه شده مورد بررسی قرار می‌گرفت. پس از چیدن آنها با قیچی باغبانی و ثبت تاریخ، نام زیستگاه و تعیین جنسیت (زیستگاه نر و ماده کاملاً جدا از هم بوده و تعیین جنسیت به آسانی صورت می‌گیرد) در کیسه‌های پلاستیکی قرار می‌گرفت. سپس به آزمایشگاه گیاه‌شناسی انتقال داده می‌شدند تا در حد گونه شناسایی شوند.

بحث و نتیجه‌گیری

از نظر وضعیت پوشش گیاهی، کل منطقه از تراکم خوب و مطلوبی برخوردار بود. در مجموع ۳۸ گونه از ۱۰ خانواده گیاهی در رژیم غذایی بز کوهی مشاهده شد که بیشترین گونه‌های مورد استفاده از خانواده گرامینه بود (در کل منطقه گرامینه‌ها نسبت به سایر گونه‌ها از تراکم بیشتری برخوردار هستند). نتایج نشان داد بعضی گونه‌ها مثل *Thymus tran-* و *Agrostis tenuis* و *Poa sp.* *scaucasicus* در طول سال، گونه‌ای مثل *Trachydium depressum* و *Ferula persica* در فصل پاییز و زمستان و گونه‌ای هم مثل *Bromus tomentol-* و *Nepeta glomerulosa* *lus* در بهار و تابستان مورد تغذیه بز کوهی قرار می‌گیرند (جدول شماره ۱).

به علت پراکنش وسیع این گونه در نقاط مختلف دنیا و متفاوت بودن پوشش گیاهی در محدوده پراکنش آن بدون شک بز کوهی دارای رژیم غذایی متفاوتی است و نوع پوشش گیاهی منطقه تأثیر بسیار زیادی در رژیم غذایی آن دارد. همانطوری که در این پژوهش مشخص شد با توجه به

این که کل پوشش گیاهی منطقه علفی می‌باشد، بالطبع بز کوهی در منطقه خرم‌دشت تماماً از گونه‌های علفی تغذیه می‌کند. در حالی که مطالعه گیاهی در سال ۵۴ در پارک ملی گلستان و همچنین Papageorgiou در جزیره کرت (Crete) یونان نشان داد که بز کوهی (*Capra aegagrus*) در این دو مکان عمدتاً سرشاخه‌خوار هستند (۴، ۵). نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که بز کوهی از گیاهان زیستگاه‌های مختلف تغذیه می‌کند و خود را به نقاط معینی محدود

جدول شماره ۱- نتایج حاصل از بررسی گونه‌های گیاهی تغذیه شده توسط بز کوهی (مهر ۷۸ تا بهمن ۷۹)

شماره	نام گونه	استفاده در فصل			استفاده توسط			
		پاییز	زمستان	بهار	تابستان	کل	بزرگ	کل و بزرگ
۱	<i>Achillea millefolium</i>	-	-	+	+	-	-	+
۲	<i>Agropyron longe-aristimatum</i>	-	+	-	-	+	-	-
۳	<i>Agropyron trichophorum</i>	-	+	+	-	-	-	+
۴	<i>Agrostis tenuis</i>	+	+	-	+	-	-	+
۵	<i>Allium spp.</i>	-	*	±	+	+	-	±
۶	<i>Alopecurus myosuroides</i>	+	-	+	+	-	-	+
۷	<i>Anchonium elichrysofolium</i>	-	-	+	-	-	+	-
۸	<i>Anthriscus nemerosus</i>	-	-	-	+	-	+	-
۹	<i>Arabis gerardii</i>	-	+	-	+	-	-	-
۱۰	<i>Arenaria insignis</i>	-	-	+	-	-	+	-
۱۱	<i>Astragalus aureus</i>	-	+	-	+	-	-	+
۱۲	<i>Astragalus glaucacanthus</i>	-	+	-	-	-	-	+
۱۳	<i>Astragalus rosellus</i>	-	+	-	+	+	-	-
۱۴	<i>Astragalus sp.</i>	+	-	+	-	+	-	-
۱۵	<i>Astragalus virdis</i>	-	-	+	-	-	+	-
۱۶	<i>Bromus cappadocicus</i>	+	-	+	-	+	-	-
۱۷	<i>Bromus spp.</i>	-	±	-	±	-	±	-
۱۸	<i>Bromus tomentosus</i>	+	+	-	-	-	-	+
۱۹	<i>Bromus tomentellus</i>	-	-	+	+	-	-	+
۲۰	<i>Cephalaria syriaca</i>	+	+	-	-	-	-	+
۲۱	<i>Cousinia pterocaulos</i>	-	+	-	-	+	-	-
۲۲	<i>Dianthus mazandaranicus</i>	-	+	-	-	+	-	-
۲۳	<i>Erysimum cuspidatum</i>	-	-	+	-	-	-	+
۲۴	<i>Ferula persica</i>	+	+	-	-	-	-	+
۲۵	<i>Hordeum leporinum</i>	-	+	-	-	-	-	+
۲۶	<i>Leonurus cardiaca</i>	-	-	+	-	-	+	-
۲۷	<i>Marrubium austracanicum</i>	-	-	-	+	-	+	-
۲۸	<i>Melica ciliata</i>	-	-	+	-	-	+	-
۲۹	<i>Nepeta glomerulosa</i>	-	-	+	+	-	-	+
۳۰	<i>Phleum paniculatum</i>	+	+	-	-	-	-	+
۳۱	<i>Plantago atrata</i>	-	-	-	+	+	-	-
۳۲	<i>Poa spp.</i>	+	+	+	-	-	-	+
۳۳	<i>Salvia sp.</i>	-	-	+	-	-	+	-
۳۴	<i>Silene odontopetala</i>	-	-	-	+	-	+	-
۳۵	<i>Silene sp.</i>	-	-	+	-	+	-	-
۳۶	<i>Thymus transcaucasicus</i>	+	+	+	+	-	-	+
۳۷	<i>Trachydium depressum</i>	+	+	-	-	-	-	+
۳۸	<i>Vicia villosa</i>	-	-	-	+	-	+	-

3- Bovidae

منابع مورد استفاده

- ۱- بیات، حمیدرضا، ۱۳۶۳؛ کل و بز، و پازن، بز و تکه، شماره ۷. فصلنامه محیط زیست.
- ۲- ضیایی، هوشنگ، ۱۳۷۵؛ راهنمای صحرایی پستانداران ایران. چاپ اول. انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست. ۲۹۸ ص.
- 3- Fox. J.L., Smith. C.A. and Schoen. J. W., 1989; Relation between mountain goats and their habitat in southeastern Alaska, Gen. Tech. Rep. PNW-GTR-246. Portland. OR:U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Pacific North West Research Station. 25 pp.
- 4- Kiabi B., 1975: Ecology of Persian Wild Goat (*Capra aegagrus*). MSc thesis Michican State University. 29pp.
- 5- Papageorgiou N., 1974. Population and Energy relationship of Agrimi (*Capra aegagrus cretica*) on the Theodorou Island, Greece. Ph.D dissertation, Michican State University. 83pp.

نمی‌کند ولی نکته‌ای که بایستی به آن اهمیت داده شود این است از آنجایی که زمستان و پاییز از نظر تغذیه‌ای جزء فصول بحرانی می‌باشند حفاظت و مراقبت تیپ‌های گیاهی که حیوان طی این دوره بیشتر از آنها تغذیه می‌کند امری اجتناب ناپذیر است. در پایان از آن جایی که دام‌های اهلی (بز و گوسفند) در فصول بهار و تابستان توسط دامداران محلی به این منطقه وارد می‌شوند، چون با بزکوهی اشتراک غذایی داشته و رقیب غذایی آن به حساب می‌آیند و همچنین حضور آنها به عنوان یک عامل مزاحم و برهم زننده امنیت حیات وحش منطقه محسوب می‌گردد، پیشنهاد می‌شود ورود دامداران و گله‌های آنها کنترل شده تا بیشتر از ظرفیت، دام وارد منطقه نگردد. مرز چرای دام‌های اهلی و ترک منطقه پیر و یک نظام نامه مصوب تعریف شود تا به نحو مطلوبی از این زیستگاه‌ها حفاظت گردد.

پاورقی‌ها

- 1- Mammals
2- Artiodactyla

